

УДК 343.98:343.542.1-058.55

М.І. СВЕНТИКОВА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВВЕЗЕННЯ, ВИГОТОВЛЕННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Ключові слова: особа злочинця, криміналістична характеристика незаконного ввезення, виготовлення, збуту та розповсюдження порнографічних предметів

Боротьба зі злочинністю є одним із головних державних завдань на будь-якій стадії суспільного розвитку. По мірі реформування суспільства відбувається суттєва зміна злочинності. Це стосується і злочинів, передбачених ст.301 КК України – «незаконне ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів». Розширення інформаційного обміну із зарубіжними країнами, поява супутникового телебачення, комп'ютерних систем та мереж, призвели до зниження загального рівня людської культури, моралі та духовності, деформації психіки, та, як наслідок, збільшення кількості зазначених видів злочинів.

Одним із основних і надзвичайно важливих елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину є характеристика особи злочинця, його індивідуальних рис, які проявляються в результатах злочинної діяльності. Такої точки зору дотримується більшість вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів.

Дослідженню особи, яка незаконно ввозить, виготовляє, збуває і розповсюджує порнографічні предмети, приділялася певна увага

у наукових джерелах. Значним у розробку даної проблеми є внесок Ю.В. Олександрова, Н.П. Грабовської, Р.С. Джинджолії, М.І. Дубініної, О.М. Ігнатова, С.А. Кондраніна, С.О. Сафронова, І.Г. Сугакова, А.Є. Хабарова, С.В. Хільченко, В.В. Шендрика.

Водночас слід відзначити, що певна частина робіт є застарілою. Так, наукові роботи Ю.В. Олександрова, Н.П. Грабовської, М.І. Дубініної, О.М. Ігнатова опубліковані до 1970 р., праці І.Г. Сугакова датуються 1979 р., Р.С. Джинджолії – 1988 р., С.А. Кондраніна – 1990 р., А.Є. Хабарова – 1993 р.

У роботах останніх років специфіка особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст.301 КК України, розглядалась С.В. Хільченком, який описав методологічні й теоретичні основи побудови моделі злочинної діяльності у сфері поширення порнографічних предметів [1, с.5–48], а також В.В. Шендриком, С.О. Сафроновим, І.Г. Сугаковим, Є.В. Жиліним, які зазначили окремі відомості про осіб, які вчиняють дані види злочинів [2, с.31–32].

Таким чином, залишається актуальною проблема визначення сукупності криміналістично значимих особистих ознак, що є специфічними для злочинців, які незаконно ввозять, виготовляють, збувають чи розповсюджують порнографічні предмети. Метою даної статті є удосконалення характеристики особи злочинця, який незаконно виготовляє, ввозить, збуває чи розповсюджує порнографічні предмети.

Проблема особистості злочинця знаходиться у центрі уваги кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, кримінології, судової психології, судової психіатрії.

В теорії кримінального права розрізняють два терміни: «суб'єкт злочину» та «особа злочинця». Термін «суб'єкт злочину» широко застосовується в науці кримінального права, оскільки є одним з елементів складу злочину. Поняття «особа злочинця» застосовується в кримінальному праві при призначенні покарання у суді. Поняття особи злочинця значно ширше за поняття суб'єкта злочину. Кримінально-правова характеристика особи злочинця

ння – це дані не лише про склад скоєного злочину, але й спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний або груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті (виконавець, організатор, підмовник, пособник), інтенсивність кримінальної діяльності, досягнення певного віку, наявність судимостей тощо [3, с.183].

В кримінологічній науці злочинцем вважається людина, яка вчинила злочин унаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного відношення до етичних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або непрямої необхідності активності у запобіганні негативному результату [4, с.16]. Таким чином, кримінологічна характеристика особи злочинця нерозривно пов'язана з генезою особи злочинця, тобто процесом її становлення та розвитку, що розкриває детермінанти її формування [3, с.179].

Психологічна характеристика особистості злочинця включає дослідження його внутрішнього світу, потреб, мотивів поведінки, загальної структури і окремих рис характеру, емоційно-вольової сфери, здібностей, індивідуальних особливостей інтелектуальної діяльності (сприйняття, мислення, пам'яті та інших пізнавальних процесів) [5, с.330]. Найбільш типовими відомостями про психологічні особливості особистості злочинця, який вчиняє незаконне ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, є: егоцентризм; підвищена самооцінка; схильність до асоціативних форм поведінки, аномальні особисті якості; психопатичні риси характеру; наявність сексуальних розладів, сексуальних відхилень чи(і) сексуальних девіацій; порушення статевої аутоідентифікації; зниження інтелекту тощо [2, с.32–33].

На наш погляд, у характеристиці особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочинів, відображається комплекс відомостей, у тому числі, визначених у кримінально-правовій, кримінологічній, психологічній його характеристиках. Специфікою криміналістичної характеристики злочи-

нів є відображення кореляційних зв'язків між окремими її елементами: «особа злочинця – спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину», «особа злочинця – предмет злочину», «особа злочинця – типові сліди злочину» та ін. Недостатність інформації про осіб, які вчинили злочин, на момент виявлення ознак злочину, його розкриття та початкового етапу розслідування заповнюється шляхом використання наукових даних про потенційні типи можливих злочинців, що відповідають картині розслідуваного діяння. Ці зведення дозволяють висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників злочину, механізм вчинення злочину, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочину, дії з приховання слідів злочину тощо.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики, наукової літератури дозволяє нам виділити наступні дані про злочинців, які незаконно ввозять, виготовляють, збувають чи розповсюджують порнографічні предмети.

Суб'єктом незаконного ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в кримінально-правовому розумінні є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Суб'єктом незаконних дій з порнографічними предметами, вчинених по відношенню до неповнолітнього, або з примушуванням неповнолітнього до створення порнографічних предметів, може бути особа, якій на момент вчинення злочину виповнилось 18 років. Така позиція законодавця обумовлюється тим, що особа в цьому віці уже спроможна розуміти непристойність, аморальність та протиправність будь-яких дій пов'язаних з ввезенням, переміщенням, виготовленням, збутом чи розповсюдженням порнографічних предметів.

Проведене нами узагальнення матеріалів слідчої та судової практики дозволяє стверджувати, що незаконне ввезення, виготовлення, збут чи розповсюдження порнографічних предметів належить до розряду так званих «чоловічих» злочинів, оскільки переважна їх кількість вчиняється чоловіками (83%). Більшість злочинів, передбачених ст.301 КК

України, вчиняється особами у віці від 18 до 45 років (66 %). 92 % злочинців є громадянами України, з повною загальною середньою освітою (56 % осіб). З них 73 % осіб скоїли злочин вперше, 51 % осіб неодружені, або офіційно розлучені, 49 % – безробітні, без визначеного роду діяльності¹.

Серед особливостей особистості суб'єкта цього злочину важливе місце посідає їх загальне омолодження, уміння застосовувати технічні засоби, комп'ютерну, копіювальну техніку, сучасну аудіо- та відеоапаратуру, знання певних сучасних технологій, набуття ними відповідних злочинних та корумпованих зв'язків для здійснення злочинного наміру, збільшення кількості злочинів, вчинених групою осіб тощо.

Так, залежно від наявності співучасників, характеру і ступеня організованості доцільно виділяти злочини за ст.301 КК України, вчинені: а) одноосібно (68 %); б) групою осіб без ознак організованості (6 %); в) організованою групою (22 %); г) злочинною організацією (4 %).

При вчиненні досліджуваних злочинів у складі групи серед учасників нами були виділені:

- 1) організатор (лідер злочинної групи);
- 2) посередники;
- 3) виконавці;

а) менеджери (особи, які фактично керують процесами підготовки, вчинення та приховування злочинів, ведуть відповідну документацію);

б) виробники (фотографи, режисери сюжетів, особи з підбору та роботи з «акторами» та ін.);

в) імпортери чи постачальники (закуповують чисті аудіо-, відеокасети для подальшого виготовлення порнографічних предметів, поставляють виготовлені чи придбані порнографічні предмети певним замовникам);

г) тиражувальники порнографічної продукції (оператори);

д) водії (розвозять продукцію торговими точками, збирають виручку);

е) розповсюджувачі (особи, які розміщують рекламу виготовленої чи

придбаної порнографічної продукції у мережі Internet, друкованих засобах масової інформації, організують різні напрямки збуту виготовленої чи придбаної продукції, продавці тощо);

4) посібники (надають приміщення для зберігання виготовлених порнографічних предметів, транспорт для їх перевезення, допомагають у нелегальному ввезенні тощо);

5) підбурювачі;

б) замовник (покупці з числа заможних осіб, які замовляють визначені порнографічні предмети, наприклад, відеофільми певного змісту).

При чому слід відзначити, що чим меншою за кількістю є група співучасників, тим більше функцій виконує певна особа при вчиненні даних злочинів. Наприклад, при вчиненні злочину групою осіб без ознак організованості, одна особа може займатися виготовленням, тиражуванням та рекламою порнографічних предметів, інша – поставляти виготовлені порнографічні предмети на точки збуту та займатися їх безпосереднім продажем.

Аналіз особливостей механізму вчинення та розслідування незаконного ввезення, виготовлення, збуту та розповсюдження порнографічних предметів, дозволяє нам виділити певні кореляційні зв'язки між окремими елементами їх криміналістичної характеристики. Зокрема, між особою злочинця (залежно від кількості учасників та ступеня їх злочинної організованості) та способом підготовки, вчинення і приховування, предметом, знаряддям, типовими слідами та обстановкою злочину:

¹Автором були вивчені матеріали 35-ти кримінальних справ у архіві Тернопільського міськрайонного суду та архівах Бучацького, Монастирського, Козятинського, Борщівського, Підгаєцького районних судів Тернопільської області, 7 кримінальних справ у архіві Івано-Франківського міського суду, 8 кримінальних справ у архіві Дзержинського районного суду м. Харкова.

1. *Одноосібно* вчиняється порівняно невелика кількість злочинів, передбачених ст.301 КК України. Одинаки використовують найпростіші способи виготовлення порнографічних предметів: 1) копіювання та продаж компакт-дисків порнографічного змісту – за даними окремих вчених вони належать до малозабезпечених прошарків населення, мають невисокий інтелектуальний рівень та середню освіту [2, с.32]; 2) фотографування чи відеозйомка порнографічних сюжетів за місцем проживання та їх подальший продаж – дорослими, які, як правило, раніше судимі за аналогічні чи інші злочини, розлучені, без систематичного заробітку (49 % – безробітні). Такі особи зберігають готову порнографічну продукцію при собі або у своєму помешканні, рідше – у друзів, чи знайомих; 3) копіювання порнографічних фотозображень чи відеофільмів та їх поширення шляхом розсилки на мобільний телефон чи електронну пошту замовника. Подібний спосіб обирали дорослі з достатнім матеріальним рівнем благоустрою, високим рівнем інтелектуального розвитку, вираженим егоцентризмом, підвищеною самооцінкою, схильністю до асоціальних форм поведінки тощо [2, с.32]. А також неповнолітні особи з низьким рівнем освіти, з малозабезпечених та неблагополучних сімей, серед яких слід виділити осіб у віці від 10 до 14 років – 1 % та у віці від 14 до 18 років – 6 %. Їм притаманна мотивація самоствердження, бажання довести свою дорослість, досвідченість у володінні чи виготовленні порнографічних предметів.

2. *Групою осіб без ознак організованості* вчиняються, як правило, виготовлення порнографічних предметів та їх збут. Найчастіше основний учасник займається виготовленням порнографічних предметів шляхом копіювання фото- та (або) відео зображень на лазерні (оптичні) диски. До участі в групі він залучає продавців контрафактної аудіо- відеопродукції на стихійних ринках, на зупинках громадського транспорту, в інших багатолюдних місцях. Зв'язки між членами таких груп або

родинні, або такі як: спільне знайомство у місцях відбування покарання; знайомства з особами, що є корисними для процесу виготовлення чи реалізації порнографічної продукції; знайомства за випадкових обставин [1, с.43]. Такі групи діють нетривалий проміжок часу, їх лідери безпосередньо приймають активну участь у вчиненні злочинів. Залежно від кількості учасників групи, кожен може виконувати кілька функцій. Нерідко злочинці використовують осіб, що не входять до злочинної групи, для здійснення ними разових доручень, виконання допоміжних, технічних функцій тощо. Такі особи є найбільш слабкою ланкою такої групи, адже вони не завжди інформовані про злочинний характер виконуваних дій (наприклад, провідники залізничних потягів – для передачі пакунків із порнографічними предметами певним особам; фотографи – для виконання фотосесії у стилі «ню» та ін.). Згідно досліджених нами матеріалів слідчої та судової практики, мають місце випадки прихованої зйомки основним учасником порнофільму статевих зносин зі своєю подругою, дружиною, випадковою знайомою, тещею, дочкою чи навіть матір'ю. В подальшому він за допомогою мережі Internet розповсюджує таке відео своїм знайомим, друзям, які без його відома копіюють його на DVD-диски та розповсюджують чи(і) продають такі порнографічні предмети іншим особам.

3. Незаконне ввезення, виготовлення, збут чи розповсюдження порнографічних предметів, вчинене *організованою злочинною групою* суттєво вирізняється від аналогічних злочинів, вчинених однією людиною чи групою осіб без ознак організованості. У розпорядженні ОЗГ знаходиться найсучасніша, високотехнологічна техніка для виготовлення і тиражування порнографічних предметів. Лідери ОЗГ активно залучають ОЗГ інших держав з метою збуту та поширення виготовлених порнографічних предметів. Наявність широкого кола злочинних зв'язків сприяє втягненню деяких представників державних

структур. Зокрема, 16% злочинців мали корупційні зв'язки з працівниками правоохоронних органів (МВС, СБУ, прокуратури, суду, прикордонних служб). Окрім цього, організовані злочинні групи втягують у злочинну діяльність професійних фотографів, працівників поліграфічних установ, спеціалістів в галузі комп'ютерних технологій, які раніше не притягувались до кримінальної відповідальності, та за свої функції отримують незначні кошти від загального злочинного прибутку. Організовані злочинні групи характеризуються ретельністю підготовки злочину, сталими зв'язками між учасниками групи, функціональною ієрархією, чітким розподілом ролей серед другорядних учасників, використанням складних способів вчинення злочинів, різноманітних хитрощів для приховування злочинної діяльності тощо.

4. *Злочинними організаціями*, які вчиняють злочини, передбачені ст.301 КК України, притаманні: ретельне планування усіх майбутніх дій, реалізація запланованого тільки після команди керівника організації, злочинні наміри реалізуються провіреними, постійними групами осіб, з притаманною їм «спеціалізацією», застосуванням тактичних комбінацій та найсучасніших технічних засобів і методів. Збут та розповсюдження порнографічних предметів відбувається, як правило, одночасно з їх виготовленням – наприклад, зйомка порнографічних відео та розповсюдженні їх on-line за допомогою мережі Internet. Таким злочинним організаціям притаманні зв'язки з іншими злочинними групами, які утримують місця розпусти і звідництва, займаються торгівлею людьми тощо. У більшості випадків, при виявленні факту незаконного ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів злочинними організаціями, встановлюються інші види злочинів такі як: контрабанда (ст.201 КК України), торгівля людьми (ст.149 КК України), проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією (ст.303 КК України), створення або утримання місць розпусти і

звідництва (ст.302 КК України), ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст.300 КК України), згвалтування (ст.152 КК України), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст.155 КК України), розбещення неповнолітніх (ст.156 КК України), комп'ютерні злочини тощо.

Резюмуючи вищевикладене, слід відзначити, що характеристика особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики незаконного ввезення, виготовлення, збуту чи розповсюдження порнографічних предметів включає сукупність відомостей про певні його криміналістично значимі ознаки, які знаходяться у тісному взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики – способом підготовки, вчинення і приховання злочину, його предметом, знаряддями і типовими слідами, обстановкою вчинення тощо. Наявність та вид співучасті значною мірою обумовлюють способи, знаряддя, сліди вчинення даних злочинів, характеристику порнографічних предметів, їх кількість, а також вчинення інших злочинів, взаємопов'язаних з незаконним ввезенням, виготовленням, збутом чи розповсюдженням порнографічних предметів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хільченко С. В. Методика розслідування поширення порнографічних предметів : навч. посіб. / С. В. Хільченко. – К. : Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 152 с.
2. Шендрик В. В. Боротьба з порнографією: криміналістичні та оперативно-розшукові аспекти : навч. посіб. / Шендрик В. В., Сафонов С. О., Крепаков І. О., Жилін Є. В. – Харків, 2010. – 261 с.
3. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. – К. : Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 264 с.
4. Антонян Ю. М. Личность преступника / Ю. М. Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эми-

нов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 366 с.

5. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник для вузов / Васильев В. Л. – 5-е изд., доп. и перераб. – СПб. : Питер, 2008. – 665 с.

Свєнтїкова М. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики незаконного ввезення, виготовлення та розповсюдження порнографічних предметів / М. І. Свєнтїкова // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 657–662 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11cmirpp.pdf>

Досліджена особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики незаконного ввезення, виготовлення, збуту та розповсюдження порнографічних предметів. Наведено криміналістичні ознаки особи, яка скоїла злочин, передбачений ст.301 КК України, на основі її соціально-демографічних, психологічних, біологічних, професіональних характеристик, наявності співучасників, характеру і ступеня їх організованості.

Свєнтїкова М.І. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики незаконного ввоза, изготовления и распространения порнографических предметов

Исследовано лицо преступника как элемент криминалистической характеристики незаконного ввоза, изготовления, сбыта и распространения порнографических предметов. Приведены криминалистические признаки лица, которое совершило преступление, предусмотренное ст.301 КК Украины, на основании ее социально-демографических, психологических, биологических, профессиональных характеристик, наличия соучастников, характера и степени их организованности.

Sventikova M.I. Identity of the Perpetrator as an Element of Forensic Characteristics of the Illegal Importation, Manufacture and Distribution of Pornography

The person of the criminal as a device of the criminalistic performance of illegal import, manufacture, marketing and propagation of pornographic subjects is researched. An criminalistics characteristics of the person that committed an offence under Art.301 Criminal code of Ukraine on the basis of its socio-demographic, psychological, biological, professional characteristics, presence of accomplices, the nature and extent of their organization.